Et concussa fides, et multis utile bellum.
Jam gelidas Cæsar cursu superaverat Alpes;
Ingentesque animo motus, bellumque futurum
Ceperat. Ut ventum est parvi Rubiconis ad undas,

et quint. a m. 1. Item unus Palm. Multo rectius, quam vulgatum *tempore*. Bene explicant scholia : Quo diutius fœnus manet, eo magis homines fœnori pecuniam habentes, exeduntur « quia de die in diem augetur usura.» Sic Senec. Troad. 485: « In luctus suos rex non avarus ». Noster, V, 621 : « lassatum in secula fulmen.» Ovid. Art. am. I, 445 : « Spes tenet in tempus. Avidum fœnus, » dixit quoque Arnobius, Lib. II, p. 72. Hæc se non intelligere profitetur Van Jever, et reponit *auctumque in fœnora fœnus*. Scilicet de anatocismo hoc intelligit : sed hic non locum habet, et mutatio audacior videtur. Ed.

182. *Et multis utile bellum*. Intellige multos, quos obæratos inopiæ et luxuriæ vis urgebat, quibus plane civili bello opus esset; quod ipse Cæsar dicebat apud Suetonium, cap. 27. Male Heinsius conjic. *et inultis utile bellum*. Unde nullus aptus sensus elicitur. Acutius Burmann. *et nudis utile bellum*, id est, iis qui patrimonio vel dignitate sunt spoliati.

183. *Jam gelidas Cæsar cursu superaverat Alpes*. Hæc est poetica ac merito celeberrima προσωποποιΐα, qua dubitationem Cæsaris Rubiconem trajicientis expressit, sublevans factum Cæsaris, ut significet, ipsum hoc Cæsarem studuisse perficere, ut justa ad arma et necessitate ad bellum adactus videretur, quod demonstrare ipse in Commentariis ubique conatur.—*Cursu*. Cursum non nisi ἐμφατικῶς de Alpibus potuit dicere. Sic Virgilius de Hercule : « Aerii cursu petit ardua montis.» *Gelidas* usurpatum de montibus. Schol. Sequenti versui geminus plane locus est Ovidii, Lib. I, Metam. 166 : « Ingentes animo et dignas Jove concipit iras. » *Cursu Cæsar*. Margo Bersm.

184. *Ingentesque animo motus*. Quia sequitur mox : Ingens visa, etc. Weber tentat *surgentes*, id est, orientes, incipientes. Non feliciter. Motus enim animorum surgere hic dici non possunt. Ideo nihil facit VI, 322 : « Hesperiam potuit, motu surgente, tenere. » Ed.

185. *Ceperat*. Sunt tamen qui tradant bellum civile multo ipsum antea concepisse, ex quo quæstor in Hispania, visa ad Gades Magni Alexandri imagine, ingemuerat, quod ipse ea jam ætate, qua Alexander orbem terrarum subegisset, memorabile nihil egisset; et quum nocte proxima visus esset per quietem matri stuprum intulisse, conjectores arbitrium terrarum orbis sibi portendi responderant : quando mater sibi subjecta, nihil aliud esset quam parens omnium terra. Sulpit. Hoc somnium Plutarchus visum esse Cæsari dicit, proxima nocte, antequam Rubiconem transiret. Micyll.—*Rubiconis*. Rubico fluvius est limes Galliæ et Italiæ, sed Galliæ togatæ. Fluvius a lapidibus rubris dictus. Scholiast. V. Briosii Epist. p. 135. *Ad undas*. V. 1, *Undam*.

Ingens visa duci patriæ trepidantis imago,
Clara per obscuram vultu mæstissima nóctem,
Turrigero canos effundens vertice crines,
Cæsarie lacera, nudisque adstare lacertis,
Et gemitu permixta loqui : « Quo tenditis ultra?
Quo fértis mea signa, viri? Si jure venitis,
Si cives, hucusque licet. » Tunc perculit horror
Membra ducis, riguere comæ, gressumque coercens
Languor in extrema tenuit vestigia ripa.
Mox ait : « O magnæ qui mœnia prospicis urbis
Tarpeia de rupe Tónans, Phrygiique penates

186. *Ingens visa duci*. Æn. III, 150 : « Penates... visi ante oculos adstare jacentis In somnis, multo manifesti lumine. » Ubi vides quid *clara* apud Nostrum velit. Nihil est quod tentetur *ingens*. Vitiosa quidem repetitio *ingentes*, v. 184, et *ingens*, v. 186. Sed Lucano soli imputanda. Notissimum est imagines et in visis et somniis obversantes forma majori apparere fictas. Frustra igitur Heins. conjicit *lugens*, quod et contra ordinem est, et non constat cum sequentibus *vultu mæstissima*. Ed.

187. *Mæstissima*. W. *Et mæst.*

188. *Canos*. Male Schol. exponit propter nobilitatem, ut Virg. *Cana fides*. Melius Serv. ad Virg. Æn. VIII, 33, explicat dictum *ad reverentiam*.

190. *Ultra*. Male edidit Hortensius *inquit*. Quod unde habeat, nescio : nam inutile post, *loqui*. Ed.

192. *Hucusque*. Præterea ne transiret Cæsar, cautum erat per senatusconsultum, columnæ inscriptum ad amnem Rubiconem ; « IMPERATOR, MILES, TIROVE ARMATE, QVISQVIS ES, HIC SISTITO, VEXILLVM SINITO, ARMA DEPONITO, NEC CITRA HVNC AMNEM RVBICONEM, SIGNA, ARMA EXERCITVMVE TRADVCITO, etc. » *Tunc*. Mss. 7, *Tum*. — *Perculit*. Ed. Ven. *Protulit*. H. *Pertulit*.

193. *Membra ducis*. Celeberrimus Burmannus mavult hic scribere *duci*, et Lib. VII, 318, « cædere quisquam Hosti terga velit, » non *hostis*. De hac autem constructione late ipsum disputantem consule ad Ovidium Lib. VI, Metam. 659 : « caput Philomela cruentum Misit in ora patri. » — *Gressumque*. V. 1. *Gressusque*.

194. *Languor*. MSS. 5 et Edd. W. *Langor*. Male quidam Codd. *posuit*. *Tenuit* vestigia, i. e. continuit, pressit, nec ultra progressus est. Similis usus verbi *tenere* infr. v. 235 : et sic intelligo *tenere vestigia*, II, 248: « Inconcussa tenens dubio vestigia mundo. » Ed.

196. *Tarpeia de rupe Tonans*. Περίφρασις Jovis Capitolini. Similiter Cæsar apud Petr. de Bell. civ. v. 156: « Juppiter omnipotens, et te, Saturnia Tellus... Testor ad has acies invitum arcessere Martem, Invitas me ferre manus. » — *Phrygiique penates*. Ἀπεκδοχὴ Virgiliana; Æneid. III,

Gentis Iuleæ, et rapti secreta Quirini,
Et residens celsa latialis Juppiter Alba,
Vestalesque foci, summique o numinis instar,
Roma, fave cœptis : non te furialibus armis
Persequor : en! adsum victor terraque, marique
Cæsar, ubique tuus, liceat modo, nunc quoque miles.

148: « Effigies sacræ divum Phrygiique penates. » Apollinem et Neptunum quidam volunt.

197. *Iuleæ*. Quia Juliorum genus ab Ænea descendit, et Venere : « Julius a magno demissum nomen Iulo. » De Iulea gente Vid. Turneb. lib. X, cap. 7, p. 309, cujus observationes vide. Ed. — *Secreta rapti Quirini*. Romulum dicit qui raptus ad cælum in tempestate Deus factus est. Bene *Secreta* dixit, quia subito nusquam comparuit, neque hujus absentiæ ulla ratio probanda potuit referri. Vide Solini præfationem, in Collectaneis. — *Quirini*. Quirinum dicit Romulum, vel quod hasta utebatur, quæ Sabinorum lingua dicitur Curis; vel quod græce χοίρανος rex; Romani a Quirino Quirites appellati. Quotiescumque Romulus aliquid volebat meditari, in Capitolio se includebat. Hic autem quum extra urbem senatum haberet et exercitum recenseret ad Capreæ paludem, subita tempestate concioni ablatus fuit. Liv. I, 16; ibi perobscuram famam refert, quæ regem manibus Patrum discerptum fuisse arguebat. Quod factum quum ad aures populi pervenisset, Julius Proculus, qui ab Iulo originem traxit, juravit a se visum Romulum, et præcipientem sibi ne populus tumultuaretur, quum a morte (al. Marte) esset in cælum raptus. Inde est institutum ut, quoties imperator decesserit, unus senatorum in cælum raptum eum fateatur.

198. *Et residens celsa latialis Juppiter Alba*. Latialis Jupiter, cui feriæ latinæ in monte Albano ab Ascanio institutæ. Cic. pro Milone, c. 31 : « Et tu, de monte tuo edito, latialis sancte Jupiter. » In hoc Ciceronis loco, Gruterus aliique ediderunt *latiari*, alii *latiaris*. Hic etiam a prima manu in Witt. Cod. et in veterrimo Codice Colbertino videtur fuisse *latiaris*. Sæpius scilicet hæc commutantur. Sic in Sidonio Apoll. Lib. IV, Ep. 3, Sirmondus edidit *latialiter;* Carm. XXIII, 235 vero *latiariter*. *Latiale caput* vs. 535, sed et illic Cod. Colbert. *latiare*. Hic Bentl. conjecit *latiari :* quia Plinio Jupiter est *Latiarius*.

199. *Summique o numinis instar, Roma*. Pro numine colebatur Roma. Hoc imitatus est Martialis, VII, 11: « Perque tuas aures, magni mihi numinis instar », et Silius, XIII, 623: « O magni mihi numinis instar, Cara parens. » E MSS. 8039. *Summique*. Edd. Br. Med. *Summi quoque*. *o* deest in A. et Ed. Ven. B. 1. *summi qui n.*

201. *Persequor*. M. *Prosequor*.

202. *Miles. Sulpitius* exponit : Miles, hoc est, si liceat, ex imperatore miles evadam, quasi non etiam militare Imperator dicatur. Badius intelligit *modo liceat*, per Pompeium:

Ille erit ille nocens, qui me tibi fecerit hostem. »
Inde moras solvit belli, tumidumque per amnem
Signa tulit propere. Sic quum squalentibus arvis
Æstiferæ Libyes viso leo comminus hoste,
Subsedit dubius, totam dum colligit iram;
Mox ubi se sævæ stimulavit verbere caudæ,
Erexitque jubam, et vasto grave murmur hiatu

quum recte, per te, o Roma, exponi debeat. Deponeret enim potestatem, si illi triumphare liceret. Nec arma sumpsisse se testatur, nisi ut Romam ab imperio Pompeii eximat: ergo bene; *tuus nunc quoque miles*. Ed.

203. *Qui me tibi fecerit hostem*. Nihil est quod corrigas *qui te mihi*, ut vult Van Jever; decreto enim Cæsar hostis patriæ judicatus erat, ad quod respicit: sed *ille* repetito affectu in Pompeium cadit. Ed.

205. *Signa tulit*. Grotius edidit *movet;* at nihil monuit, quare id fecerit. Habent autem ita R. Steph. variantes LL. at omnes Vossiani, Regii, aliique cum Edd. *tulit*, quod majorem rei peractæ celeritatem notat. Utraque locutio frequens est apud Nostrum: vs. 191: « Quo *fertis* mea signa, viri »; vs. 395: *motis signis;* 422: *Signa movet*. Vide tamen Serv. ad Virg. Æn. XII, 6.

205. *Sic quum squalentibus arvis Æstiferæ Libyes viso leo, etc.* MSS. multi, cum Romana ac Veneta, *Sicut*. Exprimere voluit similitudinem Homericam: Ὦρτο λέων ὡς σίντης, etc. Vide Disquis. ad calcem hujus libri.

206. *Æstiferæ*. Quidam *Pestiferæ*. Nihil mutandum. *Æstiferæ* legit quoque Valer. Probus c. 1446, Ed. Putsch. Frequenter etiam hoc epitheton et naturaliter adhæsit huic regioni. Vide Drakenburg. ad Silium Ital. I, 194: « Æstifero Libye torretur subdita cancro »; ubi eadem est varietas, inf. lib. IX, « Ardens Africa. » Rutil. I, 60, « Flammigeris Libye tardavit arenis. » Claudian. de Cons. Stilic. III, 333: « Libyæ flagrantibus oris. »

208. *Mox ubi se sævæ*. Plinius Hist. VIII, 19: « In principio iræ, terra verberatur cauda; incremento terga ceu quodam incitamento flagellantur. » Bentl. tamen in hac pulcherrima descriptione vocabulum *sævæ* reprehendit, nec caudam sævam dici posse affirmat, nisi de scorpio vel ejusmodi alio. Proprio sensu facile concesserim; sed sæva dicitur cauda leonis, qui, crescente ira, in se quasi stimulo sævit. Cur autem Bentl. præferat epitheton *longæ*, Homericum nempe (οὐρῇσι μακρῇσι), plane non video. Ed.

209. *Erexitque jubam, etc.* Ita ex duobus manuscr. Bersm.: in aliis erat, « Erexitque jubas, vasto et grave. » Virg. Æn., XII, 4: « Pœnorum qualis in arvis Saucius ille... leo, etc. » Edd. Ven. Br. Med. Ascens. Sulpit. et Mycilli, habentque octo ex nostris et 3 Pulm. Vitiose Ed. Rom. « E. jubas et v. grave m. h. » Voss. et Ill. Buherii Cod. habent: « Erexitque jubas, et vasto murmur hiatu. » Exhibetur in Voss. quart., cui tamen vox *grave*

Infremuit, tum torta levis si lancea Mauri
Hæreat, aut latum subeant venabula pectus,
Per ferrum tanti securus vulneris exit.
Fonte cadit modico, parvisque impellitur undis
Puniceus Rubicon, quum fervida canduit æstas,
Perque imas serpit valles, et Gallica certus
Limes ab Ausoniis disterminat arva colonis.

erat suprascripta, et in Marp. « E. jubam et vasto murmur hiatu, » neglecta forsan bene ellipsi, de qua infra dicemus.

210. *Levis*. Epitheton est Maurorum, qui leviter armati, veloces et celeres habentur. *Tum*. Voss. pr. Reg pr. H. *tunc*. Ed. Rom. Parm. *dum*, et Ald. *Torta*. H. *Tota*.

211. *Subeant venabula*. Si tela venatoria pectus penetrent. Martial. VIII 55, de Leone: « Grandia quam decuit latum venabula pectus. » *Hæreat*. M. *hæserit*.

212. *Securus vulneris exit*. Imitati sunt nostrum et Senecam Agam. 637, « Secura metus Troïa pubes »; Valerius Flacc. Lib. III, 479, « tantæ molis securus »; Lib. III, 329; IV, 201, « It tanti secura metus »; Statius Lib. VII, Theb. 268, « tantique maris secura juventus »; Silius X, 300, « securus cædis. » Tamen non eodem sensu *securus vulneris* dicitur: hic enim est negligens vulneris, non curans plagam, quam accepit. Per ipsum enim venabulum, quo transfigitur, in venatorem ruit. *Exire per ferrum* Lucanus habet a Seneca L. III de Ira, c. 3: « Gaudent feriri, et instare ferro, et tela corpore urgere, et per suum vulnus exire », quod notavit etiam Drakenb. ad Silium L. X, 2: « Ceu fera, quæ telis circumcingentibus ultro Assilit in ferrum, et per vulnera colligit hostem. » Adducitque hunc locum Servius ad expositionem Virgil. L. XII Æn. 6; « Tum demum movet arma leo, gaudetque comantes Excutiens cervice toros, fixumque latronis Impavidus frangit telum, et fremit ore cruento. »

213. *Parvisque impellitur undis*. *Parvi Rubiconis* dixit v. 185. Vide Disquisitiones ad h. v. ad calcem hujus libri. *Parvisque*. A. *Parvis*.

214. *Puniceus*. MSC. *Pumiceus*. Bersm. *Pumiceus* etiam unus Voss. sed male. Alludit ad ἔτυμον *Rubicon;* quod a rubro ductum videtur colore, quem amnis contrahit a terra illius regionis. Id clarissime patet ex frequenti Lucani consuetudine in propriis describendis nominibus. Sic Lib. III, 281; « Hinc fortis Areus », si vera est lectio. Lib. VI, 370; « Nec tenues ventos suspirat Anauros. » Ib. vs. 674: « Non puppim retinens, . . . In mediis Echeneis aquis. » Sæpius Lib. IX; sic vs. 726: « In vacua regnat Basiliscus arena. » Adde S. Bochart. Phaleg. VI c. 33, Lib. I, Chan. c. 34. Cæterum pro *Rubicon* monet Cl. Drakenburg. legi *Rubico* ad Silium L. VIII, 453, ubi vide, quos super hac re laudat; sic *Laco* in 2 Voss. Cod. *Agamemno* apud Quinc-

Tunc vires præbebat hiems, atque auxerat undas
Tertia jam gravido pluvialis Cynthia cornu,
Et madidis Euri resolutæ flatibus Alpes.

tilianum, Inst. Or. Lib. III, c. 11 et passim.

216. *Limes*. Naturalis scilicet et vetus. Nam postea Cisalpina Gallia Italiæ adnexa est. Vibius Sequester: « Rubicon Galliæ juxta Ariminum olim dividens Galliam ab Italia », et passim auctores.

217. *Tunc*. Alii *tum*. BERSM. *Tunc* ediderunt jam Veneti et Taberius in Ed. Br. et Med. *Tunc*, mense januario. — *Auxerat*. Sic legendum, non *hauserat*, quod esset, ad se traxerat. Causas enim explicat, cur Rubico solito esset aquosior, longos imbres, et nives Alpinas. GROT. Recte vulgatam lectionem recepit Grotius, quam confirmant Codd. Contra pro *hauserunt* vitiose in quibusdam Codd. est *auxerunt* Lib. III, 577, et alibi. Male autem post *undas* distinguit Glareanus, existimans sequentes duos versus tantum esse descriptionem hyemis, et veras Alpes intelligi. Sed falsum est, Alpes hieme liquescere: quod non fit, nisi exacto vere; immo, ut multi tradunt, sub Canis ortu. Sub generali nomine *Alpium* intelligit *Alpes Apenninas*, sive Apenninum, qui ita continuus est Alpibus, ut sit quasi unus et perpetuus mons. Tolerabiliore utitur ἀκυρολογίᾳ, quam qua alii *Pyrenæos* montes vocarunt *Alpes* (Vide ad Obseq. c. 103.) Adeat lector Cluverium in Italia, et Geographos qui de Alpibus, Pado Fl. et Apennino scripserunt.

218. *Tertia jam gravido pluvialis*. Χρονογραφία, et descriptio trajectionis. Et confirmatæ audaciæ, ac consilii destinati de occupanda urbe indicatio. *Gravido cornu*, hoc est, pleno aquis. Valer. Flacc. II, 56: « Puraque nec gravido surgebat Cynthia cornu. » Tertia luna quæ sit quærunt interpretes. Sulpitius tertiam Cynthiam, pro tertio die ab interlunio exponit, quod, ut ipse ait, eo die majores plerumque imbres esse solent. Omnibonus tertiam Cynthiam, de tertio mense dictam accipit, quasi poeta tribus jam mensibus pluviam jugem fuisse significet. Sed melius intelligendum jam tribus diebus continuis pluisse; ut tertia non de ordine tantum, sed et de numero accipiatur. Cum Sulpitio faciunt Bersmann. et Hortensius, qui ita putat hunc locum accipiendum, tertia cum luna pluere incepisse, et aliquot diebus durasse, donec aquarum incremento Cæsar superveniret. Errant certe illi, qui tres menses durasse pluviam putant; nam mense Februario, ut constat ex Appiano et ipsius Cæsaris Commentariis, non serius trajecit flumen; ergo in tribus prioribus mensibus media hieme pluisse et Eurus spirasse debuit: quod non credibile. Immo ex Petronio, Sat. c. 123, patet tunc modo cœpisse terram et flumina dissolvi, ac nives liquefieri. Simplex Lucani sensus est, tres noctes *jam*, quæ particula hic bene notanda, pluisse, et Eurum madidis flatibus spirasse, unde Apenninus resolutus est, et nives cum multa pluvia auxisse Rubiconem. *Gravido cornu pluvialis Cynthia* est nihil aliud nisi luna aquis plenam

Primus in obliquum sonipes opponitur amnem
Excepturus aquas, molli dum cætera rumpit
Turba vado faciles fracti jam fluminis undas.
Cæsar, ut adversam superato gurgite ripam
Attigit, Hesperiæ vetitis et constitit arvis,
«Hic, ait, hic pacem, temerataque jura relinquo;
Te, Fortuna, sequor : procul hinc jam fœdera sunto.
Credidimus fatis; utendum est judice bello.»

se ostendens et gravidam. Sic *graves imbre Noti* barba et alæ, Ovidio, lib. I, Metam. 266, IV, 728. *Tertia* ergo *Cynthia* est tertia nox: ut passim loquuntur auctores. Sic apud Virg. *Cynthia quarta*. Plinius quidem et rei rusticæ scriptores luna tertia, quarta, septima, etc. de singulis noctibus dicunt. ED. — *Pluvialis*. B. 1. *pluvioli*.

220. *Primus in obliquum sonipes*. Equites primo ingressi sunt amnem, ut fluminis impetum sisterent, quo tutius transirent pedites. ED. — *Obli-cum*, V. I.

221. *Molli dum*, vulgo *tum*. B. I, R. sec. *Tunc*. M. *Dum*.

222. Mss. 7900, *Turba vado faciles jam fracti*. Recte Scholiastes exponit *fracti*, id est, *illisi in equos*. Eo pacto enim vis fluminis erat fracta. De qua significatione vide Burmann. ad Petron. Sat. c. 123, *fracto gurgite Pontus*. Infr. 371: « Fregit et Arctoo spumantem vertice Rhenum. » Sen. Herc. Œt. 506: « Frangebat ipsas fluminis tumidi minas. » Adde Drakenburg. ad Silium III, 437: « Nunc validis gurges certatim frangitur ulnis. » Certe in his *molli vado* et *faciles undas* tautologia videtur inesse, cui ut medeatur ingeniose Bentl. reponit: « Jam fracti fluminis iras. » Jam *iras faciles* Noster, sed alio sensu, I, 173, et Horat. *facili sævitia* habet carm. II, 12. ED.

224. *Hesperiæ*. B. 1. *Hesperies*.

225. *Hic, ait*. H. Ed. Ven. *Sic*. — *Hic pacem*. B. 1. *Hic pacem linquo temerataque jura*.

226. *Te, Fortuna, sequor*. Videtur hoc loco poeta alludere ad dictum illud, quo Cæsar usus dicitur, quum Rubiconem trajecisset. Suet. c. 32, Eamus, inquiens, quo deorum ostenta, et inimicorum iniquitas vocat. Jacta alea esto. Hoc ultimum verbum idem significat, ac illud, quod poeta planius dixit: *Te, Fortuna, sequor*. MICYLL. Cæsar omnes suas victorias fortunæ deputabat, id est, felicitati suæ: unde milites contra eum in furorem versi, quia nil ipsis tribuebat, quodam die eum occidere voluerunt; sed ille moratus paullisper, quousque iram suam ipsi temperarent, postea egressus est nudus sine armis, dicens: Ecce ego præsto sum, me interficite. Tunc ipsi omnes pavore percussi arma sua ad terram demiserunt, et auctores seditionis ei occidendos tradiderunt. E MSS. 8039.

227. *Credidimus fatis*. Heins. « Credimus en fatis » Van Jever versum expungendum pronuntiat. Insulsa enim repetitio post: « Te, for-

Sic fatus, noctis tenebris rapit agmina ductor
Impiger ; it torto Balearis verbere fundæ

tuna, sequor »; et vitandum illud insuave κακόφωνον in *fatis* et *fatus*. Hæc vera, sed ipsi Lucano, ut sentio, sunt imputanda. Nil est tamen quod offendat *Credidimus*, quum præcedant *relinquo, sequor*. Sic Horatius, Carmin. III, 5 : Cælo tonantem *credidimus*, etc. Si lectio *Credimus en fatis* probatur, subintelligendum est *nos*, ut apud Ciceronem, Tusc. V, 20 legitur : « Credebat eorum nemini ,» et ita Noster, IX, 1009 : « Dubiis veritus se credere regnis. » Ut autem Heinsiana conjectura probetur, multum facit v. 134 supra : « Multumque priori Credere fortunæ », et v. 540 : « Multa quidem prohibent nocturno credere Ponto. » VII, 705 : « Longo fatorum crede favori. » Valer. Flacc. I, 332 : « Nec de te credam nostris ingrata serenis. » Bersm. voluit *Cedimus en*, ut passim *tempori, fortunæ cedere*, de quibus vide Græv. ad Cicer. Catil. I, 9. Infr. VIII, 573 : « Sed cedit fatis. » Quum ergo frustra omnia tentasset Cæsar, pacis obtinendæ causa, se jam licet invitum et ab adversariis coactum, fatis et necessitati parere profitetur. *Judice ferro* ex MSS. profert Cortius, alii *Vindice*. Ed. — *Bello judice*. MS. *vindice* : atque ita legit Omnibonus, quia hoc bellum injurias ulcisceretur. Sed perperam : *judex bellum* est, quia illud discerneret, quis justius induerit arma. Sic Petronius c. 122 in hac ipsa re : « Judice Fortuna cadat alea, sumite bellum. » Valer. Max. L. III, c. 7, § 6 : *Marte judice*; ubi alii *Indice*; *famam judicem* dixit Seneca Cons. ad Marc. c. 4; *contum judicem* Joseph. Iscan. L. I, 170. Plura, si cupias, vide in notis ad Silium Ital. Lib. II, 456 : « Quas, belli judex, pœnas mihi curia pendes. » Non dissimilis Cæsaris verbis est responsio Alexandri apud Curtium Lib. IV, c. 11 : « Præmia esse belli. Hoc regente utriusque terminos regni, id quemque habiturum, quod proximæ lucis adsignatura fortuna est. » Et verbo *regente* elegantissime Curtius allusit ad jus Romanum de finibus regundis. De hoc versu, an spurius sit, disputantem adi Weber. in Var. Disquisition.

228. *Noctis tenebris*. B. 1. *Tenebris noctis*.

229. *Impiger; it*. Sic MSS. duo : alii *Impiger, et*. *Currere* de sagittis Statius Lib. V Theb. 37, et *ire* XI Theb. 38 : « ...quo plus eat hasta lacerto. » — *Balearis*. Baleares, insulæ in mari Hispanico, aliis duæ Afrosiades, et *Gemnasidæ* f. *Gymnesiæ*, major et minor : unde et vulgus eas Majoricam et Minoricam nuncupant. In his primum insulis inventa est funda, qua lapides emittuntur. Unde quidam volunt nomen illis factum esse *Baleares*. Βάλλειν enim Græce *emittere* dicitur, unde et *balista*, quasi missa et *fundibulum*. Virgilius : « Balearis verbera fundæ. » In his usus fundæ adeo celebratus, ut matres parvos filios alias aves esse non sinerent, nisi quas funda adepti fuissent. Florus, Lib. III, c. 8 : « Cibum puer a matre non accipit, nisi quod ipsa monstrante percusserit. » Alias Gymnasiæ quoque eædem vocantur. Steph. Byz. Γυμνησίαι, δύο νῆσοι περὶ τὴν Τυρσηνίδα, οὐχ' ὡς τινες μία. Ἐκλήθη δὲ τὸ

Ocior, et missa Parthi post terga sagitta:
Vicinumque minax invadit Ariminum, ut ignes
Solis lucifero fugiebant astra relicto.
 Jamque dies primos belli visura tumultus
Exoritur : seu sponte deum, seu turbidus Auster

ἔθνος ὅτι τῷ θέρει γυμνοὶ μένουσιν. Vid. autem quæ notavi ad Avien. descript. orbis terræ, v. 628; Poet. lat. min. tom. V, p. 220. Ed. Constanter autem Codd. omnes hic et Lib. III, 710, scribunt *Balearis*, non *Baliaris*, ut viri doctissimi quidam exarandam semper hanc vocem putant. Vide ad Sil. Lib. III, 365 : « Funda bella serens Baliaris et alite plumbo. »

230. *Post terga.* Parthi, dum se fugere simulant, sagittas ab inguine ductas a tergo mittunt. *Missa Parthi.* M. *Parthi missa.* De velocitate comparata sagittæ, Balearicæ glandi et aliis vid. ad Gratii Cyneg. v. 204; Homerus, Odyss. VII, 36 : ὠκεῖαι, ὡσεὶ πτερὸν ἠὲ νόημα. De Cæsaris celeritate Cicer. ad Attic. VIII, 9: « Hoc τέρας horribili vigilantia, celeritate, diligentia est. » Ed.

231. *Ariminum.* Umbriæ urbem in Flaminia via. — *Ut ignes*, olim *et*. Grot. reponebat *ut*, quo rectius cohæreret sententia. Primo diluculo captum Ariminum, cætera gesta orto jam die. Appianus : Ἀρίμινόν τε αἱρεῖ περὶ ἕω. Deinde conjecit « invadit Ariminon : ignes Solis, etc. » Nam sic et II, 466, pro *Auximum* Græca terminatione *Auximon* posuit, quia versus aliter eam vocem non recipiebat. Interjecerunt copulam, quibus inusitata hæc desinentia displicebat. Oud. Stephani, Pulm. et Bersm. Codd. retinent *et*. Quod sequitur Oudend. paullo majorem distinctionem ponens cum aliis post *Ariminum*. Sed etiamsi retineatur *et*, posset idem permanere sensus; nam et hæc vocula potest ipsum temporis punctum denotare, quo Ariminum intravit. Quasi dicat, « invadit Ariminum, quum ecce crepusculum fiebat. » Sic Lib. VI, 246 : « Simul hæc effatur; et altus Cæsareas pulvis testatur adesse cohortes. » Non dissimilis est locus Cæsaris, Lib. I. Belli Gallici, 37 : « Hæc eodem tempore Cæsari mandata referebantur: et legati ab Æduis veniebant ». Apud Græcos vero hoc sensu voculam καὶ usurpari docet Elsnerus Obs. Sacr. ad Lucam, p. 218. Neque elisio durior est illa, quam adhibet Virgil. L. III, Æn. 109, *Ilium, et arces.* — *Ignes.* Msc. *Ignem.* Bersm. *Ignem* etiam exhibet Ed. Romana; non male hoc loco : facit enim sensum paullo clariorem. Utrumque, ut et alii poetæ, usurpavit noster, L. VII, 228 : « Phœbi surgentis ab igne »; at Lib. II, 415 : « Pares Phœbeis ignibus undas. »

232. *Lucifero ... relicto.* Eleganter dictum *relinqui* Luciferum ab astris; hic enim, diffugientibus stellis, agmina earum cogit, et, ut ait Ovid. Met. II, 114 : « Cæli statione novissimus exit ». Male omnino pro *fugiebant* Rottend. 2 *fulgebant.*

233. *Primos belli.* Reg. pr. *Belli primos.*

234. *Seu sponte deum.* Sive hoc signum belli Deis ipsis edentibus; seu forte commotis nubibus. *Turbidus.* S. Germ. a man. sec. *Turgidus*,